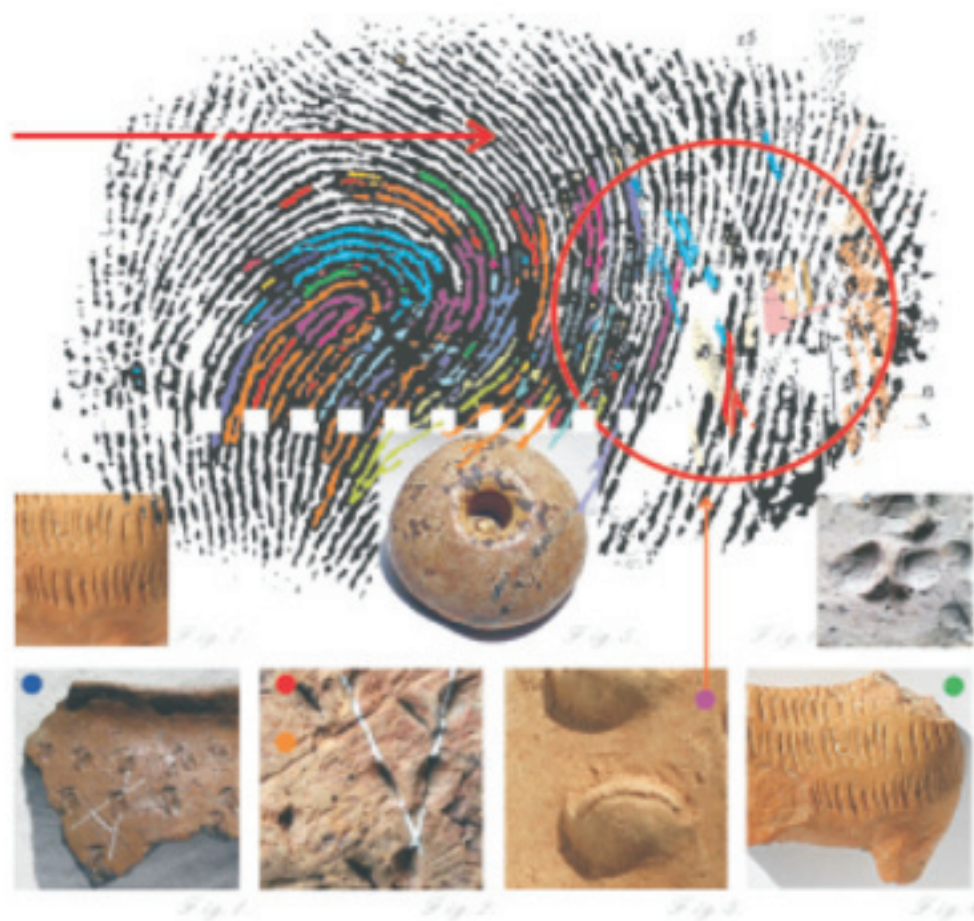


DR. CSEPLÁK GYÖRGY

ÁRULKODÓ UJJNYOMOK

Vallatóra fogott kőkori cserepek



*Ajánlom könyvemet páromnak, Rózsának,
lányaimnak Helgának, Annának,
és drága unokámnak Olivérnek.*

Árulkodó ujjnyomok

Vallatóra fogott kőkori cserepek



Simmelweis Kiadó



TER
OX
ly

e-könyveit kinyomtathatja digitális műhelyünkben!

POSZTER
BOX
Digitális műhely

Konferencia-, művészeti, dekorációs poszterek
nyomtatása, tervezése papírra, vászonra
hozott téma alapján vagy a kínálatból
Prezentációkészítés
Fénymásolás

A Semmelweis Egyetem központjában!
1089 Budapest, Nagyvárad tér 4.
Semmelweis Egyetem, NET, 1. emelet,
a büfével szemben
Tel.: 459-1500/56218, 06 20 374-0160
E-mail: bralaj@net.sote.hu

Dr. Cseplák György

Árulkodó ujjnyomok

Vallatóra fogott kőkori cserepek



A könyv szerzője:
Dr. Cseplák György
nyugalmazott kórházi főorvos,
bőrgyógyász, kozmetológus szakorvos.

© dr. Cseplák György 2005 (ISBN 963 9214 66 3)

e-ISBN 978 963 331 021 2

A könyv és adathordozó (legyen az e-könyv, CD vagy egyéb digitális megjelenés) szerzői jogi oltalom és kizárólagos kiadói felhasználási jog alatt áll. Az e-könyv kódrendszer – DRM, avagy digitális másolásvédelem – feltörése bűncselekmény! Bármely részének vagy egészének minden-
nemű többszörözése kizárólag a szerző és a kiadó előzetes írásbeli engedélye alapján jogszerű.



A kiadásért felel dr. Tancos László, a Semmelweis Kiadó igazgatója

Felelős szerkesztő: Vincze Judit
Tipográfia: Anders Tibor

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETŐ BARÁTI SOROK	7
SZÍVES MEGHÍVÁS	8
SALGÓTARJÁN, VIZSGÁLÓDÁSAIM ELSŐ ÁLLOMÁSA	11
Megelevenedik a múlt a Pécskő-hegyen	11
Néhány szó a rézkorról	12
Az a bizonyos ujjlenyomat, melyből ez a könyv született	14
Az ujjlenyomat jelentőségének felfedezése és pályafutása	17
Rövid történeti áttekintés, kisebb szenzációkkal	
Módszerek a cserepeken lévő ujjlenyomatok vizsgálathoz	19
Mitől olyan élethűek a panoptikumok viaszfigurái?	19
Az ujjlenyomatok után a körmök benyomatait is megvizsgáltam	22
Újabb kérdések!	23
A pécskő-hegyi agyagbirka története	27
SZEGED, VIZSGÁLÓDÁSAIM MÁSODIK HELYSZÍNE	28
Mi látható a Szegedi Móra Ferenc Múzeum újkőkori cserepein?	28
Tudnivalók a titokzatos újkorkorról	32
A homo sapiens (a bölcs ember) világhódítása	35
Gyökeres átalakulás az emberiség történetében	37
A bibliai Jerikóról, és az újkőkori ember szervezettségéről	38
Élet az újkőkori mindennapokban	38
Pillantsunk bele hitvilágukba	39
Mennyi húst ettek?	39
Szépérzékükről: hogyan díszítették az edényeket?	41
Az újkőkori ujjlenyomatokról	42
Csípett minták a cserepeken	44
Balkezesség az újkőkorbán!	47
Hogyan lehetett egy ujjal díszíteni?	48
Mit tudhatunk meg körmeikről?	51
Néhány gondolat egészségi állapotukról	53
Volt-e gombás körme a fazekasoknak?	54



TAPOLCA, VIZSGÁLÓDÁSAIM HARMADIK ÁLLOMÁSA	55
Hogyan kerültem a Tapolcai Városi Múzeumba?	55
Mit találtam a Tapolcai Városi Múzeum újkőkori gyűjteményében?	56
Néhány szó az edények minőségéről	61
Milyen volt a tapolcaiak körme?	61
Miről árulkodik a körmök szélessége?	63
Kik készítették az edényeket: férfiak, nők vagy gyerekek?	65
Újabb kérdések!	66
Egy kis pihentető kitérő	68
Van-e összefüggés a kézujjcsontok mérete, és a testmagasságok között? .	70
Mit bizonyítanak a bronzkori fegyvermarkolatok méretei?	73
AZ EDÉNYKÉSZÍTÉS	75
Mire voltak képesek az újkőkori gölöncsérek?	75
Az alapanyag	76
A gyékényfonat, avagy a korongolás kezdete	80
Az edényfalak felépítése	81
Mikor lehetett díszíteni?	82
Edényégetési módszerek ebben a korban	83
Dianovszki Gyula vegyi elemzései	85
Edénytöredékek vizsgálata röntgensugarakkal	87
A PECSÉTNYOMÓ (TESTBÉLYEGZŐ, PINTADERA)	90
Mire volt jó a pecsétnyomó?	90
A testfestés újkőkori eszköze került a kezembe?	91
Kínában manapság is használják a pintaderát!	93
Lássuk a tapolcai pecsétnyomót!	93
UTÓSZÓ	95
IRODALOMJEGYZÉK	96



BEVEZETŐ BARÁTI SOROK

A tudományok új eredményei csak akkor születhetnek, ha a kutatók lelkük, szellemük minden zugát a felismert kérdés megoldásának szolgálatába állítják. A szorgos munkával így létrehozott új eredményeknek pedig mindig szerteágazó mellékágai is vannak, melyek új utakra készítetik az ismeretlen felé vágyódókat.

Így történhetett e kötet szerzőjével is, aki bőrgyógyász orvosként bonyolódott látszólag régészeti kérdések megoldásába. Szem előtt tartva, hogy a régészet történettudomány, csak módszerei, forrásai különböznek a hagyományos történetírástól, személyében egy újonnan születő segédtudomány apostolát tisztelhetjük. Hangsúlyozom, bőrgyógyász és nem régész. A felsorolt eredmények sajátos módszerrel létrehozott kultúrtörténeti újdonságok, melyek előbb-utóbb beépülnek a kutatói közfelfogásba. Több közhelyet vágnak sutba, hogy az egykori valóság egy-egy molekuláját megmutassák számunkra. Elődeink mindennapjainak picit szelete kerül görcső alá, hogy később ebből és sok más hasonló molekulából aztán összeálljon az egykori ember képe, mintha valamilyen titokzatos előhívóval fényképpé alakítaná a múlt letűnt árnyait. Az ördög a részletekben rejlik, nos, a szerző a múlt egyik mesterségének fontos apró részletekből úzi ki a titkokat rejtő gonoszt.

Cseplák György olvasmányos munkája egy érdeklődő orvos szellemes, türelmes, eredményes kutatásairól számol be. Sok-sok olyan ismeretet ad, melyek az olvasót bevezetik a múlt titkai iránt fogékony, azok megfejtésére vágyó művelt férfi gondolatvilágába. Megismerteti azzal a realitással váló álmovilággal, mely mindenki számára vonzó, csak nem mindenkinek adatik meg a lehetőség, hogy megteremtse.

Kívánom, hogy a doktor úr, vagyis Cseplák Gyuri barátom még sok ilyen örömet szerezzen mindnyájunknak és saját magának is, amelyet nekünk e könyv olvasása, neki pedig megírása jelentett.

dr. Trogmayer Ottó
ny. múzeumigazgató
ny. egyetemi tanár



SZÍVES MEGHÍVÁS

Apám Bakonycsernyén volt tanító. Tanítványai hozzá vitték azokat a tárgyakat, amelyeket az eke kivetett a földből. Így találkozhattam III. Béla kori sarkantyúval, csiszolt kőbaltával, régi pénzekkel, kardokkal, edényekkel. Amikor ezeket a tárgyakat nézegettem, gyermekfejemben megelevenedett a sarkantyút viselő, hosszúköpenyes, páncélba öltözött lovag, oldalán nagy karddal. Életre kelt a kőbaltát lóbáló, hosszú hajú, hosszú szakállú kőkori ember, akit állatbőrbe öltöztettem, körülvett a múlt megannyi csodája.

Képzetelemben sokszor felépítettem a falu egyik dombján rejtőző, valamikor a vörös barátoknak otthont adó romokat. Megcsendítettem harangjukat, énekeltettem az oltár előtt térdeplő barátokat, esti zsoltáraik hangja messze szállt a csendes bakonyi dombok felett. Erről írtam meg gimnáziumi önképzőköri, díjat nyert írásomat. A múlt varázsától sohasem tudtam szabadulni.

Most, több mint harminc éve, hogy rabul ejtett a késő rézkor, de főleg az újkőkor, az ezekben a korokban edényeket díszítő emberi kezek nyomai. Vagy talán inkább az, amiről ezek beszélnek?

A régészetet azért szeretem, mert miközben az előkerült tárgyakat nézegetem, akárcsak gyermekkoromban, megelevenedik a régmúlt. A cserepek edényekké állnak össze, szép alakokat öltenek. Szinte látom, ahogyan a sártól mazsatos kezek edénnyé simogatják az élettelen agyagot. Elképzelem az edénykészítők mozdulatát, alkotástól feszült arcát, összevont szemöldökeit. Látom a meggyúrt agyaghalmokat, a műhely körüli bámulókat, akik egymás vállalai fölött átnézve, illetődött csendben csodálják a mesterek ujjai alatt formálódó agyagot, a műhelyben játszó gyerekeket, a fazekasok között komoly képpel sürgölődő leánykéket.

Elképzelem kunyhóikat és házaikat, a napfényt, a borús eget, a haragos viharokat. Hallani vélem, hogyan ejtenek szót mindennapjaikról, miként formálódik bennük Istenné a szikrázó Nap, hogyan bámulják az állandóan változó Holdat, a hunyorgó csillagokat. Szinte látom, a műhely előtt üldögélve hogyan dicsérik a mester munkáját, a mesterek munka közben hogyan szusszannak egyet, s ha megéheznek hogyan falnak pár falatot, hogyan oltják szomjukat.

A szemem előtt kerekednek fel a kezükkel életre keltett edényeikkel, és járják be óvatos léptekkel, libasorba rendeződve az akár több száz kilométernyi útjukat, hogy hazatérve dicsekedhessenek a látottakkal, a tengerek partjain beszerzett kincseikkel, a csigák, a kagylók, az eszköznek való kövek és festékek csodáival.



Amikor az edényeken hagyott kéznyomokat nézegettem, azon kaptam magamat, hogy személyes ismertségbe kerültem az újkőkori és a késő rézkori edények készítőivel. Én barátságosan néztem rájuk, barátságom jeleként tenyeremet fordítottam feléjük. Ők is megmutatták tenyereiket, mosolyogva köszöntöttek. Felém nyújtották kezüket, én nagyítót vettem elő, és megvizsgáltam munkától vasos ujjukat, körmeiket. Mikor mellém álltak, láttam, milyen alacsonyak, az államig értek. Szóltak hozzám nyelvükön, és én megértettem őket. Magukkal hívtak tágas lakásaikba, ahol büszkén nézték, hogyan bámulom a szép rendet, a tapasztott falakat, edényeiket, tűzhelyeiket. Megmutatták raktáraikat, állataikat, énekel köszöntötték a kelő Napot, elbúcsúztak tőle, ha az aludni tért. Velük lehettem örömben, láttam táncaikat, mellettük voltam gyászukban, és fájaldukban. Láttam, hogyan gyógyítják törött végtagjaikat, betört fejeiket, fájó fogait, sebeit. Félve mutatták az érthetetlen, fel nem fogható Nagy Ismeretleneket, a világot, a mennydörgést, a fákat hajlító szeleket, akik jóindulatát áldozatokkal igyekeztek kiérdemelni. Elkísértem őket harcaikba, csodálhattam bátorságukat, amikor otthonaikat védelmezték. Láttam mindazt, ami 7–8000 éve elmúlt, mindazt, amiről edényeik, tárgyaik meséltek.

Erre az álomszerű útra hívom meg a Kedves Olvasót. Kérem, kényelmesen foglaljon helyet, felejtse el a világot, hallgasson valami szép zenét, és vegyen részt az általam szervezett időutazásban.

A könyvet úgy írtam meg, hogy ne bántsam meg azokat, akik tudósai a régészetnek. Kedvükért és a több ismeretet igénylő Olvasóim kedvéért zárójelbe tettem az általam elért irodalmi adatok sorszámaát, úgy, ahogy azok az Irodalom című részben megtalálhatók. Vigyáztam arra, hogy idegen szavakkal senkit ne terheljek, erre a szakmai írásaiban is ügyelni szoktam. Úgy írtam meg a könyv minden sorát, hogy az írásban örömet leltem. Remélem, ezt az örömet érezni fogja a Kedves Olvasó és ez az öröm még szebbé fogja tenni az időutazását.

Szakmai példaképem, Melczer professzor arra biztatott bennünket, tanítványait, ha valamit írunk, írás előtt és közben olvassunk szépirodalmat. Annak szép szavai, az írás zenéje segíteni fogja munkánkat. A könyv elkészülte alatt a szép szavak mesterének, a Balaton szerelmesének, Bertha Bulcsúnak könyveit forgattam, nagy gyönyörűséggel.

A könyv megírásához sok és baráti segítséget kaptam barátomtól, dr. Trogmayer Ottó régész professzortól, a Móra Ferenc Múzeum volt igazgatójától, a Szegedi Tudományegyetem régészeti tanszékének nyugalmazott professzorától, páromtól, Zsoldos Rózsa biológia és földrajz szakos tanártól, aki mindkét tudományág jeles tudójaként hasznos tanácsokat adott, és az írás közben kritikusom volt, Tóth László fotóművésztől. Szívet melengető érzéssel írom le, hogy a könyv címének ötlete unokámtól, Borbély Olivér Dánieltől származik.



Köszönet illeti a Semmelweis Kiadót, s annak igazgatóját, dr. Táncos Lászlót, aki a könyv kiadását anyagilag is segítette.

Kérem Kedves Olvasó, olvassa könyvemet olyan jó szívvel, mint amilyen jó szívvel én azt szíves figyelmébe ajánlom.

Salgótarján, 2005 április 2.

Dr. Cseplák György
nyugalmazott kórházi főorvos,
bőrgyógyász, kozmetológus szakorvos



UTÓSZÓ

Kedves Olvasó!

Kedves Útitársam!

Időutazásunk végére értünk. Örülök, hogy együtt járhattuk be az idők távoli ködébe vesző tájakat, hogy együtt látogathattuk meg a régmúltból ránk maradt edények készítőit. Bízom abban, hogy az Ön szívéhez is közel kerültek a meséinkben testet öltött, szorgalmas és minden újra kíváncsi fazekasok, akiket együtt vizsgálhattunk meg, bőrgyógyász szemmel. Amit méréseinkkel, vizsgálatainkkal felfedeztünk, az viszont maga a valóság. A letűnt évezredekben élők kezéről, körméről eddig semmit nem tudtunk. Időutazásunk alatt a Kedves Olvasó is nyomon követhette a vizsgálatokat, és láthatta, hogyan születik meg az a kép, amelynek megrajzolását célul tűztem ki.

Remélem, a könyvvel sikerült felébresztenem érdeklődését. Utazásunk alatt, minden biztonnyal, sok olyan kérdést gyűjtött össze, amelyre a könyvben nem talált feleletet. Ha ezekre is választ szeretne kapni, kérem, olvassa el a könyv végén felsorolt irodalmi adatokat, forgassa a könyvtárakban megtalálható könyveket, leírásokat. A tudományos, technikai forradalomnak abban a szakaszában élünk, amikor igénybe veheti az Internetet is, ahol nagyon jó keresőprogramok teszik lehetővé, hogy a legkisebb kérdésére is választ kapjon.

Köszönöm, hogy elfogadta meghívásomat és köszönöm, hogy útitársak lehettünk.

Dr. Cseplák György
csdrgy@freemail.hu



IRODALOM

1. *Åström, P., Eriksson, S. A.*: Fingerprints and Archaeology. Göteborg: P. Åströms Förlag, 1980.
2. *Balás Á., Hensch Á.*: Általános és különleges növénytermelés. I-II. Magyar-Óvár. 1888.
3. *Banner, J. Kutzian I.*: Acta Hung. 1961, 13:22.
4. *Bihari D.*: A tapolcai hombár színekép- és röntgenvizsgálatáról. In: *Sági-Törőcsik: A Dunántúli Vonaldíszes Kerámia „Tapolcai csoportja”* (Előzetes jelentés). Tapolca. 1990. (Levél: Tapolcai Múzeum Adattára. R/1–90).
5. *Bökönyi S.*: A lepenski -Vir-i őskori telep gerinces faunája. Arch. Ért. 1969, 96: 157–160.
6. *Bökönyi S.*: Az állattartás történeti fejlődése Közép- és Kelet-Európában. Agrártört. Szle. 1968, 10: 277–342.
7. *Brunet, M., at al.*: A new hominoid from the Upper Miocene of Chad, Central Africa. Nature. 2002, 418: 145–151.
8. *Capasso L.*: A preliminary report on the Tattoos of the Val Senales mummy (Tyrol, Neolithic). J. of Paleopathol. 1993, 5(3): 173–182.
9. *Childe, V. G.*: The Dawn of European Civilization. London: 1925. In BMT 1991(1): 7.
10. *Clark J.G.D.*: A világ őstörténete. Budapest, 1976.
11. *Cummins, H., Midlo, C.*: Finger prints, palms and soles: an introduction to dermatoglyphics. New York: Dover Publ., 1961.
12. *Csanádi Gy., Vágás E.*: Microscopie. 1962,17:290.
13. *Cseplák Gy., Lukács I., Marton T.*: Felszíni viszonyok megörökítése dermato-mikroplasticaval. Morph. Ig. orv. Szle. 1967, 9: 49–51.
14. *Cseplák Gy., Marosi I.*: Bőrbetegségek kórismézése nagyítóval. Budapest, Eklektikon, 2002.
15. *Cseplák Gy., Marton T.*: Neue Verfahren zur Dokumentierung der Oberfläche gesunder und kranker Haut. Arch. Klin. Exper. Dermatol. 1967, 228: 414–420.
16. *Cseplák Gy.*: A dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrája „Tapolcai Csoportjának” kerámiájáról és annak archaeodermatológiai vizsgálatáról. BMT. 1991, 1: 241–266.
17. *Cseplák Gy.*: Archeo-dermatológiai megfigyelések újkőkori edénytöredékeken. MKCsM. 1980, 121–127.



18. *Cseplák Gy.*: Hogyan készítették a Körös kultúra edényeit? MKCsM. 1982, 5-9.
19. *Cseplák Gy.*: Neue beiträge zu den Hand- und Körpermassen des neolithischen Menschen. ZM. 1970, 2: 15-17.
20. *Cseplák Gy.*: Radiológiai vizsgálatokkal kiegészített mérések az újkőkori ember kézméreteinek meghatározására. MKCsM. 1984, 5-9.
21. *Cseplák Gy.*: Új eljárás a bőr felszíni viszonyainak, a bőr szintjéből kiemelkedő elváltozások méreteinek megörökítésére. (Dermato-mikroplasztika). Bőrgy. Venerol. Szle. 1966, 42: 257–260.
22. *Cseplák Gy.*: Vergleichende Untersuchung menschlicher Finger- und Nagelabdrücke an Gefässfragmenten der späten Kupferzeit. Hautarzt. 1976, 27: 495–497.
23. *Cseplák Gy.*: Anthropological Analysis of the impressions originating from man's hand on the neolithic pottery fragments. Előadás: International centennial anthropological congress (1981). Közl.: Huma. 1982, 10: 135–140.
24. *Deevey, E. S.*: The Human Population. Scientific American. 1960, 3: 209.
25. *Dianovszki Gy.*: Újkőkori edénytöredékek vegyi elemzése. Levél, 1991.
26. *Eiben O. és mtsai.*: Adatok Nógrád megye ifjúságának biológiai fejlettségéhez és fizikai erőnlétéhez. Humanbiol. Supplementum 10. Budapest, 1989.
27. *Farkas Gy.*: Szegvár-Tűzköves neolitikus csontleleteiről. TTOSz. 1994, 143–150.
28. *Fauld, H.*: On the skin furrows of the hand. Nature. 1880, 22: 605.
29. *Füzes M.*: A földművelés kezdeti szakaszának (neolitikum és rézkor) növényleletei Magyarországon. (Arcaeobotanikai vázlat). TVMK. 1989, 1: 267–362.
30. *Galton, F.*: Personal identification and description. Nature. 1888, 38: 173–177, 201–202.
31. *Galton, F.*: Fingerprints. London: Macmillan and Co., 1892.
32. *Graves, R.*: Görög mitoszok. Budapest: Európa, 1970.
33. *Grew, N.*: The description and use of the pores in the skin of the hands and feet. Philosophical Transactions of the Royal Society of London. 1684, 14(159): 566–567.
34. *Gülsün Umurtak.*: Some Observation About The Seals of The Neolithic and Early Chalcolithic Periods in The Burdur-Antalya Regions. www.kaleicimuseum.org/publish/adalia4
35. *Hámori József.*: A felborult szimmetria. A jobb és bal agyfélteke titkai. Előadás a Mindentudás Egyetemén. 2002. 10. 28.
36. *Hauser, A.*: A művészet és az irodalom társadalomtörténete. I. Budapest: 1968.
37. *Hecht, A. F.*: In: Cummins, H., Ch. Middlo: Finger prits, palms and soles. New York: Dover Publ., 1961.



38. *Herschel, W.*: Skin furrows of the hand. *Nature*. 1880, 23: 76.
39. *Horváth F.*: A Dél-alföldi újkőkorkutatás új szempontjai, módszerei és eredményei. Kandidátusi értekezés. Szeged, 1994.
40. *Horváth F.*: A gorzsai halom későneolitik rétegei. *Arch. Ért.* 1982, 109(2): 201–222.
41. *Horváth F.*: Az alföldi vonaldíszes kerámia első önálló települése a Tisza-Maros szögében: Hódmezővásárhely-Tére fok. *TTOSz.* 1994, 95–124.
42. *Horváth F.*: Újkőkori sírépítmények nyomai Hódmezővásárhely-Kökénydombon és Gorzsán. *MFMÉ.* Szeged 1989/90–1. 1992, 37–47.
43. *Horváth T.*: Ősrégészeti Levelek. 4. évf. 2002, 31–39. *Élet és Tudomány* (57) 2002, 711–714.
44. *Kalicz N.*: A dunántúli (közép-európai) vonaldíszes kerámia legősibb leletei és a korai Vinča kultúra. *TTOSz.* 1994, 67–84.
45. *Kalicz N.*: A termelő gazdálkodás kezdetei a Dunántúlon. Doktori értekezés kézírata. Budapest. 1988.
46. *Kalicz N.*: Agyagistenek. A neolitikum és rézkor emlékei Magyarországon. Budapest: Corvina, 1970.
47. *Kalicz N.*: Die Péceler (Badener) Kultur und Anatolien. Budapest, 1963.
48. *Kalicz N.*: Früh- und Spätneolithische Funde in der Gemarkung des Ortes Lánycsók. *PJPMÉ.* 1978.
49. *Kalicz N.*: Kőkori falu Aszódon. Aszód, 1985.
50. *Kérégyvártó Gy.*: Kőkorszak emberének szerszámai. *Redemptio.* Jászberény, 1997. február.
51. *Kerpel-Fronius Ö.*: Gyermekgyógyászat. 49–50. Budapest, Medicina, 1969.
52. *Kertész R.*: Jégkori időutazás. *Redemptio.* (Jászberény) 1997. június.
53. *Kiszely I.*: Sírok, csontok, emberek. II. kiad. Budapest, Gondolat, 1976.
54. *Koós S. J.*: Neuere Erkenntnisse zur Verbreitung der Menschenförmigen Urnen in Nordost-Ungarn. *TTOSz.* 1994, 201–210.
55. *Korek J.*: Eine Siedlung der Spätbadener Kultur in Salgótarján-Pécskő. *Acta Archeol.* 1968, 20: 37–58.
56. *Korek J.*: Nyíltszíni bükki telep és sírok Aggteleken. *Arch. Ért.* 1970, 97: 3–22. Kupferzeit. (Keszthely). *Közl.: ZM.*(2). 1990, 31–38.
57. *Kurucz K.*: Újkőkori sírok Tiszavasvári határából. *TTOSz.* 1994, 125–134.
58. *Kustár Á., Pap I.*: A Tiszavasvári-Deákalmi dűlő lelőhelyéről előkerült embertani anyag morfológiai és patológiai vizsgálata. *TTOSz.* 1994, 135–142.
59. *Kutzián I.*: A Körös-kultúra. I-II. *Diss. Pan, Ser. II. No.23.* Budapest, 1944.
60. *Kutzián I.*: Korai rézkori tiszapolgári kultúra a Kárpátmedencében. Doktori értekezés, Budapest, 1972.
61. *Kutzián I.*: The Realtionship between the Bodrogkersztúr and the Baden Cultures. Bratislava, Slowakischen Akad. 1973.



62. *Makkay J.*: Early Stamp Seals in South-East Europe.
Budapest, Akadémia Kiadó, 1984.
63. *Malpighi, M.*: De externo tactus organs in opera omnia.
France: Petrum Vander Aa., Lyons, 1686.
64. *Mozsolics A.*: Bronzbefunde des Karpatenbeckens.
Budapest, Akadémia Kiadó, 1967.
65. *Phillips P.*: A Neolithic way of death. *Nature*. 1987. 326. April.
66. *Raczky P.*: A Körös kultúra leletei Tiszajenőn. *Arch. Ért.* 1976, 103: 171–189.
67. *Regenye J.*: Építési áldozat a lengyeli kultúrából, Bakonyszűcsről.
TTOSz. 1994, 151–158.
68. *Regöly-Mérei Gy.*: Az ősemberi és későbbi maradványok rendszeres
kőrbonctana. Budapest, 1962.
69. *Sági K., Törőcsik Z.*: A Dunántúli Vonaldiszes Kerámia Kultúrája „Tapolcai csoportjának” Balaton környéki lelőhelyei. *BMT.* 1991, 1: 7–239.
70. *Sági, K., Törőcsik Z.*: A neolitikus forradalomról. *BMT.* 1991, 1: 8.
71. *Sampson, J.*: A method of replicating dry or moist surfaces for examination
by light microscopy. *Nature*. 1961, 191: 932–933.
72. *Sarkany, J.*: A method for studying the microtopography of the skin.
Brit. J. Derm. 1962, 74: 254–259.
73. *Schranz D., Huszár Gy.*: Az őskori ember fogbetegségei.
Fogorvosi Szemle. 1954, 218.
74. *Schwidetzky I.*: Grazilisation und Degrazilisation. *Merkmalstatistische
Untersuchungen zur Anthropologie der Neolithikums.*
Homo. 1969, 20: 160–174.
75. *Simon (H) K.*: Frühneolithische Kulturgegenstände bei Gellénháza
(Kom. Zala). *TTOSz.* 1994, 53–63.
76. *Tagán, G.*: Das alte Töpferhandwerk in Anatolien.
Ethnographia (Népélet). 1940, 51(4): 460–469.
77. *Toth N.*: Arcaelological Evidence for Preferential Right-handedness
in the Lower an Middle Pleistocene, and Its Possible Implications.
J. of Human Education. 1985, 14: 607–614.
78. *Törőcsik Z.*: A neolitikum újabb emléke Tapolcáról.
Veszpém megyei Napló 1987. 12. 11.
79. *Trnka G.*: Zum Stand der Erforschung der mittelneolithischen
Kreisgrabenanlagen in Niederösterreich. Előadás: Die Fragen des
Neolithikums und der Kupferzeit. (Keszthely).
Közl.: ZM (2). 1990, 23–29.
80. *Trogmayer O.*: A Körös-csoport barbotin kerámiájáról.
Arch. Ért. 1968, 95: 6–12.

81. *Trogmayer O.*: A Körös-csoport lakóházairól. *Ach. Ért.* 1966, 93: 235–240.
82. *Trogmayer O.*: Gazdasági forradalom hatezer évvel ezelőtt. *Élet és Tudomány.* 1967, 22: 2451–2455.
83. *Trogmayer O.*: Megjegyzések a Körös-csoport relatív időrendjéhez. *Arch. Ért.* 1964, 91: 67–86.
84. *Varga I.*: A tapolcai Templom-domb (Plébániakert) koraneolitikus kerámialeletének természettudományos vizsgálata. *TVMK.* 1989, 1: 135–137.
85. *Zalai-Gál I.*: Neue Daten zur Erforschung der späteolithischen Schanzwerke im südlichen Transdanubien. Előadás: Die Fragen des Neolithikums und der Kupferzeit. Keszthely, 1990.
86. *Zoffmann Zs.*: Anthropological Finds in Lánycsók, Hungary from the Early Neolithic Starčevo Culture. *PJPMÉ.* 1977, 22: 157–161.

Rövidítések

- BMT: Bibliotheca Musei Tapolcensis
MFMÉ: Móra Ferenc Múzeum Évkönyve
MKCsM: Múzeumi kutatások Csongrád megyében
PJPMÉ: Pécs Janus Pannonius Múzeum Évkönyve
TTOSz. 1994: A kőkortól a középkorig. Tanulmányok Trogmayer Ottó 60. születésnapjára. Szeged, 1994.
TVMK: Tapolcai Városi Múzeum Közleményei
ZM: Zalai Múzeum 2. 1990. Különkiadás

